

Бут-Гусаім Святлана Феадосьеўна
Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна
e-mail: svfbg@tut.by

**НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ АДМЕТНАСЦЬ АНАМАСТЫКОНУ
КАМЕДЫІ-ЛУБКА ГЕОРГІЯ МАРЧУКА «ЛЮЦІКІ-КВЕТАЧКІ»**

Анатацыя: аўтарам зроблена комплекснае лінгвапрагматычнае і онамапаэтычнае апісанне ўжытых у камедыі-лубку Г. Марчука паэтонімаў. Акрэсліваецца дыяпазон фармальнага і сэнсавага вар'іравання ўласных асабовых імён. Характарызуецца паходжанне прозвішчаў-паэтонімаў, прагматычная значнасць «гаваркіх» прозвішчаў персанажаў камедыі. Акрэсліваюцца генесіянімічныя мянушкі. Разглядаюцца «фонавыя» онімы, што адыгрываюць важную ролю ў фарміраванні хранатопных межаў твора.

Ключавыя словы: онім, паэтонім, антрапонім, уласнае асабовае імя, прозвішча, мянушка, «фонавыя» онімы.

Svetlana But-Gusaim
Brest State A.S. Pushkin University
e-mail: svfbg@tut.by

**NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICITY OF THE ONOMASTICON
OF THE GEORGY MARCHUK'S LUBOK COMEDY «BUTTERCUP FLOWERS»**

Abstract: the author has carried out a complex pragmalinguistic and onomapoetic description of poetic names (poetonyms) used in lubok comedy by Georgy Marchuk. The range of formal and semantic variety of personal proper names is defined. The author of the article characterizes the origin of poetic surnames and pragmatic significance of «talking» surnames of the characters of the comedy. Genesonymic (family-generic) nicknames are described. The «background» onyms, which play an important role in the formation of the chronotopic boundaries of the literary work, are considered.

Keywords: onym, poetonym (poetic name), anthroponym, personal proper name, surname, nickname, «background» onyms.

Сэрцы глядачоў заваявала п'еса з народнага жыцця, «камедыя норавай» «Люцікі-кветачкі». Г.М. Дашкевіч адзначае: «У стыхію народнага лубка ў п'есе ўплятаюцца элементы гратэскавасці, спалучаючы спаконвечнае з вульгарнымі момантамі сучаснасці: народную песню і звышмодны танец, вышываны бабулін фартушок і кароткую спаднічку ўнучкі. Але, бадай, самае яркае дасягненне гэтага

твора – сакавітасць мовы, дакладнасць, праўдзівасць вобразаў палешукоў» [2, с. 3]. Важным сродкам стварэння яркіх, запамінальных вобразаў-тыпаў і каларытных замалёвак жыцця палешукоў з’яўляюцца характарыстычныя, насычаныя нацыянальна-культурнай інфармацыяй анамастычныя адзінкі.

Галоўным імем мастацкага тэксту з’яўляецца заглавак. Назва п’есы «**Люцікі-кветачкі**» належыць да **ідэйна-характарыстычнага** тыпу, бо змяшчае аўтарскую ацэнку галоўных герояў твора – абаяльных, працавітых палешукоў – прадпрымальнікаў, таленавітых майстроў, жартаўнікоў. Люцікі ў славянскай культуры сімвалізуюць бесклапотную весялосць, жарты. Гэтыя кветкі жоўтага колеру, што сімвалізуе сонца і радасць [6]. Цеплынёй, весялосцю, аптымізмам прасякнуты старонкі твора пра палешукоў, якія ўмеюць вырашчваць найпрыгажэйшыя кветкі і гандляваць імі падчас Вясны па ўсім свеце, здольныя па-сапраўднаму кахаць, знаходзіць выйсце з самых складаных жыццёвых сітуацый.

Ядро анамастыкону твора складаюць імёны людзей – **антрапонімы**. Антрапанімікон п’есы – адлюстраванне беларускай лінгвакультуры ХХ стагоддзя. Героі твора носяць хрысціянскія імёны іншамоўнага паходжання, запазычаныя з **грэчаскай**: **Кузьма** (грэч. ‘упрыгожанне’ [1, с. 31]), **Настасся** (грэч. ‘адроджаная, уваскрослая’ [1, с. 65]), **Кацярына** (грэч. ‘чыстая, цнатлівая’ [1, с. 61]), **Дзмітрый** (грэч. ‘той, хто мае адносіны да багіні земляробства і ўрадлівасці Дземетры’ [1, с. 27]), **Варвара** (грэч. ‘іншаземка’ [1, с. 56]), **лацінскай**: **Павел** (лац. ‘малы ростам’ [1, с. 37]), **Ігнат** (лац. ‘вогненны’ [1, с. 28]), **старажытнаяўрэйскай мовы**: **Якаў** (ст.-яўр. ‘перашкода’ [1, с. 51]), **Марыя** (ст.-яўр. ‘пані, каханая, жаданая’ [1, с. 64]). Адзначана імя славянскага паходжання: онім-кампазіт **Здзіслаў** (ад ‘здзейсні славу’ [1, с. 27]), скандынаўскага паходжання **Вольга** (сканд. ‘святая’ [1, с. 57]).

У маўленні персанажаў камедыі шырока ўжываюцца формы суб’ектыўнай ацэнкі ўласных асабовых імёнаў – выразнікі канатацыі эмацыйнасці, экспрэсінасці, ацэначнасці і нацыянальна-культурнай спецыфікі, што адпавядае традыцыі нацыянальнага іменаслову. У камедыі-лубку выкарыстаны эмацыйныя формы, што выражаюць цеплыню сяброўскіх адносінаў: «Дзень добры, **Паўлушка**. Штосьці схуднеў, не тут кажучы» [5, с. 8]. Адзначаныя формы перадаюць пшчоту да каханых людзей: «**Якаўка**, можа не трэба зводзіцца з гэтай хатай» [5, с. 18]; «**Ігнат**, добры **Ігнатка**, ты першым прыйшоў» [5, с. 47]. Згодна з народнай традыцыяй эмацыйныя формы імёнаў выкарыстоўваюцца ў якасці нейтральных найменняў: «А ты, **Паўлуша**, пацвердзі, што гліну **Дзмітрый** на Каморы, на беразе ракі знайшоў» [5, с. 45]. Канатацыю размоўнасці выражаюць **гіпакарыстычныя** формы імені, якія ўжываюцца ў неафіцыйных стасунках паміж знаёмымі, блізкімі людзьмі: «**Маўчу**, маўчу. **Каця** – дзяўчына яшчэ з горама папалам, але ён, **Кузьма**, прычапіўся к нам за тое, што дзяржава, мая родная **Савецкая ўлада**, выдзеліла мне на пляц яго чатыры грады» [5, с. 24]; «**Другі**, значыцца, **Федзя Апанас**. Удавец. Трыццаць гадоў» [5, с. 28].

Канатацыю нацыянальна-культурнай спецыфікі ўтрымліваюць ужывальныя ў вясковым асяроддзі формы вароту да паважанага, сталага чалавека праз спалучэнне імені з апелятывам **дядзька, цётка**, напр.: *«Дзядзька Кузьма! Гэта я, Дзмітрый»* [5, с. 36 – 37].

Носьбітамі канатацыі дакументальнасці з’яўляюцца адпаведныя этыкетным нормам савецкага часу формы звароту да суразмоўніка і называння трэцяй асобы праз спалучэнне імені з іменем па бацьку: *«Пазнаёмцеся, калі ласка, гэта паважаная **Вольга Максімаўна**, маці Кацярыны»* [5, с. 30]; *«Кажы, за новую машыну **«Жыгулі» Кацярыну Кузьмінічну вазьму»*** [5, с. 28].

У камедыі берасцейскага аўтара прадстаўлены **онімы-вобразы**, выкарыстанне якіх заснавана на метафарычным пераасэнсаванні ўласных асабовых імён. У аснове **анамастычнай метафары (антанамазіі)** – імкненне да супастаўлення з мэтай больш яркай і лаканічнай характарыстыкі героя. Найбольш трапна творца можа выразіць думку, параўнаўшы чалавека з вядомай гістарычнай асобай або літаратурным персанажам, якія сталі ўвасабленнем пэўных чалавечых якасцей і імёны якіх могуць сказаць чытачу больш, чым шматслоўныя гістарычныя і літаратурныя экскурсы. У аснове характарыстыкі Ігната Гілгунды, аматара заляцацца да дзяўчат, імя вядомага ў сусветай літаратуры героя: *«Чаго я не заб’ю гэтага сельскага **Дон Жуана** з біфштэксам за пазухай»* [5, с. 32]. У аснове ацэначнай характарыстыкі Дзмітрыя Летуна (на думку Кузьмы Знайдзёна, хлопец хоча ажаніцца з ягонай дачкой, каб завалодаць соткамі зямлі) імя прайдзісвета – пратэндэнта на царскі трон: *«Паслухай, разумніца мая, гані ў тры шыі паганца, лахудру. Яны ж у нас чатыры грады адлупцавалі, я паўпрыданага патраціў на суды, скаргі, на людзі сорам паказацца. А ён падаслаў сына, каб парадніцца. Гані венікам у тры шыі, калі шкадуеш нас, бацькоў тваіх Ха! Падкупілі! **Дзмітрый-самазванец!**»* [5, с. 39].

Імёны-вобразы не проста раскрываюць грані характару героя, паказанага праз прызму параўнання з вядомай персонай, але і выражаюць эмацыйныя адносіны да прадмета характарыстыкі, ацэньваюць яго, з’яўляючыся выразнікамі канатацыі ацэначнасці, экспрэсіўнасці, эмацыянальнасці.

Носьбітамі канатацыі нацыянальна-культурнай спецыфікі з’яўляюцца характэрныя для вёскі **сямейна-родавыя мянушкі**, утваральная база якіх – імёны, прозвішчы, мянушкі роднасных асоб. У іх ліку **андронімы** – празванні жонак, утвораныя на базе прозвішчаў мужоў: **Знайдзёніха, Летуніха**. Дарэчы, толькі зрэдку аўтар выкарыстоўвае імёны жанчын Вольга і Варвара. Ужыты ў камедыі і **патронім** – празванне дачкі, утворанае ад імені бацькі: *«А яшчэ суседзі. **Кузьмова Кацярына-то ў палажэнні прыехала»*** [5, с. 19].

У ліку прозвішчаў-паэтонімаў герояў п’есы Г. Марчука вылучаюцца онімы, утвораныя ад размоўна-бытавых формаў кананічных імён: **Апанас, Сыса** («Скарочаная форма імені **Сысой**, размоўны варыянт царкоўнага імені **Сісой**, мачыма,

запазычанага са старажытнаўрэйскай мовы ў значэнні ‘шосты’» [3, с. 553]. 90% прозвішчаў утворана ад мірскіх імёнаў-мянушак: 1) празванняў-характарыстык паводзінаў, маральных якасцяў індывіда: **Лятун, Немчык**; 2) празванняў-характарыстык абставінаў нараджэння дзіцяці: **Знайдзён** – «празванне бяздомнай сіраты, якая выхоўваецца ў прыёмных бацькоў. Гэта яшчэ дахрысціянскае асабовае імя-абарэг. Яго прысвойвалі дзіцяці ў мэтах абароны ад злых духаў, якіх знайдзены не цікавілі» [3, с. 404]; 3) найменняў побытавых з’яў: **Грэбля**.

Прозвішчы-паэтонімы не столькі ідэнтыфікуюць, колькі характарызуюць, ацэньваюць, выражаюць эмоцыі і пачуцці аўтара і герояў. У прозвішчах адлюстроўваецца бачанне пісьменнікам сваіх персанажаў, іх характару, дзеянняў, учынкаў.

Прозвішча галоўных герояў камедыі-лубка нясе важную сэнсавую нагрузку. Паэтонім **Лятун** можна назваць прадказальнікам лёсу палешукоў. Кожны з **Летуноў** нагадвае перакаці-поле – расліну, што лётае, блукае па свеце. Летуны аб’ездзілі ўвесь Савецкі Саюз ад Сібіры да Ташкента, гандлюючы кветкамі. А шчасце знаходзіць іх сын у роднай Любімаўцы, адшукаўшы незвычайную гліну, якая можа стаць асновай паспяховай вытворчасці на малой радзіме. У роднай вёсцы знаходзіць Лятун і сваё каханне – зямлячку Кацярыну.

Культурна-міфалагічны падтэкст мае прозвішча **Знадзён**, што асацыятыўна збліжаецца з імем персанажа чарадзейнай казкі, які дайшоў да Бога і атрымаў у падарунак прыгажуню-нявесту і багацце. Напэўна, такім жа шчаслівым з’яўляецца лёс **Знайдзёнаў** – палешукоў з Любімаўкі. Кузьма і Вольга, дзякуючы руплівай працы, дасягаюць дабрабыту, а іх дачка Кацярына выходзіць замуж за каханага Змітра. Дапамагаюць ім у гэтым малітвы і мудрыя парады бабулі Насці.

Паранамазійны каламбур збліжае прозвішча вясковага повара **Гілгунды** з кампанентам фразеалагізма **даставаць гізунты** ‘праст. неадабр. Моцна здэкавацца з каго-небудзь, мучыць пагрозамі, прыставаннямі’ [4, с. 363]: «*Пазнаёмцеся, калі ласка, Кацярына Кузьмінічна, гэта Ігнат*» – «**Гізунда**» [4, с. 31]. Сапраўды, пранырлівы **Гілгунда** імкнецца атрымаць праўдамі і няпраўдамі за цяжарную нявесту ўзнагароду – аўтамабіль «Жыгулі». Праўда, ягоная настойлівасць не мае выніку: Кацярына, нягледзячы на захавы вясковага Дон Жуана, аб’ядноўваецца з каханым Змітром.

Сродкам адлюстравання **хранатопу (прасторавы-часавы адносін)** у творы з’яўляюцца «**фонавыя**» онімы. Палешукі, асабліва людзі старэйшага пакалення, захавалі шчырую веру ў Бога. Гераіня камедыі баба Насця чытае малітвы, гаворыць з Богам, просіць у яго дапамогі, таму на старонках твора ўжыты **тэонімы (Бог, Гасподзь)**, **агіёнімы (Дзева Марыя, Святы Мікола)**: «*Божачка мой ясны! Дзякуй табе, Госпадзі, прасвятая Дзева Марыя*» [5, с. 7]; «*Сыноч жывы, дякуй табе, Божа*» [5, с. 7]. Атмасферу савецкага часу ствараюць ужытыя на старонках твора **эргонімы (магазін «Насенне», «Камсамольскі пражэктар»)**, **прагматонімы (цыгарэты «БТ», «Прыма», настойка «Белавежская», аўтамабіль «Жыгулі)**:

Нацыянальны каларыт ствараюць назвы беларускіх гарадоў (*Пінск, Баранавічы*), вёсак (*Любімаўка*), рэк (*Прыпяць*). У кантэксте камедыі найменне вёскі *Любімаўка* становіцца гаваркім празваннем паселішча, жыхары якога ўмеюць **любіць** людзей, малую радзіму, працу. Нездарма маладыя жыхары *Любімаўкі* застаюцца ў родных мясцінах, каб стварыць сям'ю і будаваць шчаслівую будучыню.

Найважнейшымі рысамі анамастычнай прасторы камедыі-лубка Г. Марчука «Люцікі-кветачкі» з'яўляюцца адпаведнасць сэнсавай нагрузкі і формы наймення герояў структуры і семантыцы айчыннага іменаслову ХХ стагоддзя. Пісьменнік так ці інакш звяртае ўвагу чытача (гледача) на паэтонімы праз аўтарскія рэмаркі, дзеянні і ўчынкі герояў, мастацкі кантэкст, калі самі персанажы ўдакладняюць матывацыю імён. Значнае месца ў анамастычнай прасторы твораў займаюць «фонавыя» онімы – тапонімы, тэонімы, эргонімы, якія адыгрываюць важную ролю ў фарміраванні хранатопных межаў твора, вызначаючы месца дзеяння, паказваючы на час разгортвання падзей, перадаючы светапогляд аўтара і персанажаў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Барыс, С. Як у нас клічуць? Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск : Медысонт, 2010. – 124 с.
2. Дашкевіч, Г.М. Мастацкія пошукі Георгія Марчука / Г.М. Дашкевіч // Вобразна-эстэтычны аспект нацыянальнай мастацкай свядомасці : зб. навук. арт. – Мазыр : МДПУ імя І.П. Шамякіна, 2004. – С. 3–11.
3. Лемтюгова, В.П. Корні нашых фамілій = карані нашых прозвішчаў / В.П. Лемтюгова, И.О. Гапоненко. – Мінск : Звязда, 2018. – 672 с.
4. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2008. – Т. 1 : А–Л. – 672 с.
5. Марчук, Г. Люцікі-кветачкі / Г. Марчук // Вяселья, бедныя, багатыя : камедыі. – Мінск : БелІПК, 1998. – С. 5–48.
6. Цветы: символика и значение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://splants.info/243-cvety-simvolika-i-znachenie.html>. – Дата доступа: 08.09.2020.